

Авторска справка за приносния характер на трудовете на гл. ас. д-р Никола Дренчев, представени за участие в конкурса

В настоящата справка са представени общо 13 статии в съответствие с минималните национални и допълнителните изисквания на ИОНХ по професионално направление „4.2 Химически науки” по показател 7 (Научна публикация в издания, които са реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация (Web of Science и/или Scopus), извън хабилитационния труд) от „група Г”. Общият брой точки на статиите е 320 т. (при необходими 220 т.). Забелязани са общо 74 цитата на тези трудове.

С оглед на специфичните цели на проведените от кандидата изследвания, справката е структурирана в няколко раздела:

1. ИЧ спектроскопско охарактеризиране на повърхостни координационно ненаситени катиони в зеолитни и оксидни катализатори;
2. Установяване природата на адсорбционните центрове и геометрията на образуваните комплекси;
3. ИЧ спектроскопско определяне на повърхостна киселинност на ОН групи
4. Приложение на ОН $\rightarrow$ OD изотопен обмен и изотопно белязани молекули за изучаване на повърхостни ОН групи и съединения;

1. ИЧ спектроскопско охарактеризиране на повърхостни координационно ненаситени катиони в зеолитни и оксидни катализатори

1.1. Охарактеризиране на Fe-обменен зеолитен катализатор

Желязо-съдържащите катализатори показват добри каталитични свойства по отношение на много каталитични реакции. Един от тези катализатори е Fe-ZSM-5, който е обект на множество изследвания. Добре известно е, че Fe^{n+} йони с различно обкръжение показват различни свойства.

Един от най-използваните методи за охарактеризиране на валентното и координационно състояние на метални катиони е ИЧ спектроскопията на молекули-сонди. Въпреки, че CO е една от най-широко използваните молекули-сонди, в литературата са описани само няколко изследвания на адсорбция на CO от Fe-съдържащи зеолити като липсват данни за Fe-ZSM-5. За разлика от CO, NO е друга молекула-сонда, която се използва широко при изследвания на Fe-съдържащи катализатори. Въпреки многобройните изследвания с NO в литературата няма консенсус по отношение на окислителното състояние на желязото в нитрозилните комплекси. Повечето от авторите са на мнение, че мононитрозили се образуват с участие на Fe^{2+} , докато Fe^{3+} не образуват нитрозили. Установено е, че Fe^{2+} йоните в зеолити могат да координират до три молекули NO. Сред основните приноси на работа [1]*, може да се посочи, че след адсорбция на CO бяха наблюдавани два вида Fe^{2+} центрове, образувачи монокарбонили с ивици при различни честоти. В присъствие на CO в газова фаза при ниска температура само единият вид центрове образува дикарбонили (поради слабото взаимодействие са наблюдава само една ивица). Установено бе, че след окисление малка част от Fe^{2+} се окислява до Fe^{3+} . Основната част от желязните йони е под формата на Fe^{3+} . Проведена е адсорбция на NO и е установено, че Fe^{2+} образува полинитрозили със състав $Fe^{2+}(NO)_x$ ($x > 2$). Повечето автори предполагат, че се образуват тринитрозили, но нашите резултати предполагат образуване на тетранитрозили. Установено бе, че част от полинитрозилите при евакуация преминават в динитрозили, а друга част директно в мононитрозили. Наблюдавана бе редукция на Fe^{3+} -ОН (α – позиция в структурата на ZSM-5) до Fe^{2+} , която протича лесно в присъствие на NO дори при ниска температура.

1.2. Охарактеризиране на V-оксидни и зеолитни катализатори

Изследванията върху състоянието на повърхностни координационно ненаситени метални катиони са продължени в работа [4], където са охарактеризирани V-SBA-15 катализатори с различно съдържание на ванадий.

---

* Номерата на статиите в изложението съответстват на номерата от списъка на публикациите, представени за участие в настоящия конкурс.

Предполага се, че ванадият се намира под формата на мономери, димери (олигомери) и полимерни структури (подобни на V_2O_5) на повърхността на съответния катализатор. Приема се, че при много ниски концентрации ванадия съществува като изолирани VO_4 тетраедри, в които единия кислороден атом е свързан с ванадиевия атом чрез двойна връзка. С нарастване на концентрацията започва формиране на олигомерни и полимерни структури $(-V-O-V-)_n$ и/или V_2O_5 . И в този случай различните форми показват различна активност и селективност при каталитичните реакции. Установено бе, че след редукция с водород на V-SBA-15 катализатори се образува H_2O (в резултат на разкъсване на част от връзките $V=O$) и допълнителни Si-OH групи. След провеждане на адсорбция на CO и NO (върху редуцирана проба) бе установено, че ванадият съществува като V^{3+} и V^{4+} . Образуването на динитрозили е характерно и за двете степени на окисление на ванадия. Освен характерните динитрозили на V^{3+} са наблюдавани и моонитрозили на V^{3+} , които преди това не са регистрирани при подобни образци.

Сравнени са каталитичните свойства на V-MCM-36 и V-MCM-22 катализатори при окислително дехидрогениране на пропан [6]. Успешно бе синтезирани V-MCM-36 (йерархичен зеолити), който запазва мезопорестата и ламеларна структура на изходния носител MCM-36 и 3-D V-MCM-22. Използването на различни спектроскопски методи (включително и ИЧ спектроскопия) показва, че значителна част от ванадия е в ниско окислително състояние (най-вероятно 4+) като това състояние се запазва в силно окислителна среда. Предполага се, че това се дължи на включване на ванадия в решетката на зеолита.

1.3. Охарактеризиране на Си-обменен зеолитен катализатор

Медните зеолитни катализатори намират приложение при различни каталитични реакции като, селективна каталитична редукция на NO_x с въглеводороди, разлагане на NO и N_2O , окисление на метан до метанол и др.

След адсорбция на $^{15}N_2$ и смес от $^{14}N_2 + ^{15}N_2$ (1:1) от редуциран с CO катализатор е установено, че не се образуват $Cu^+(N_2)_2$ комплекси [7]. Изследвана е

адсорбцията на $^{15}\text{N}_2$ от частично хидратирана проба и е установено образуването на смесен комплекс $\text{Cu}^+(\text{N}_2)(\text{H}_2\text{O})$. Такъв комплекс не е наблюдаван преди. Въпреки че смесени аквакомплекси се образуват и с CO (описан в литературата) смесени комплекси от типа $\text{Cu}^+(\text{CO})(\text{NO})$, $\text{Cu}^+(\text{CO})(\text{N}_2)$ и $\text{Cu}^+(\text{NO})(\text{N}_2)$ не съществуват. Адсорбцията на NO върху предварително адсорбирана проба с CO води до протичането на следната реакция: $2\text{Cu}^+-\text{CO} + 2\text{NO} = \text{Cu}^+(\text{CO})_2 + \text{Cu}^+(\text{NO})_2$. При адсорбция на N_2 върху проба, съдържаща мононитрозили на Cu^+ , протича отново същата реакция: $2\text{Cu}^+-\text{NO} + \text{N}_2 = \text{Cu}^+(\text{NO})_2 + \text{Cu}^+-\text{N}_2$.

1.4. Охарактеризиране на Pt/CeO_x/ZrO_x/γ-Al₂O₃ катализатор

Катализаторите базирани на M/CeO₂/γ-Al₂O₃ и M/CeO₂/ZrO_x/γ-Al₂O₃ (M = Pd, Pt и Rh) намират приложение при обезвреждане на азотни оксиди (N_xO_y).

Работа 12 е посветена на изучаване на три катализатора Pt/ZrO₂/Al₂O₃, Pt/CeO₂/Al₂O₃ и Pt/Ce-Zr/Al₂O₃. Адсорбцията на CO върху смесените метл-оксидни катализатори показва, че отложения цирконий взаимодейства основно с Al-OH групи от повърхността и само малка част от него е включена в решетката на CeO₂, което води до понижаване на температурата на редукция на CeO₂. Отложеният церий се включва в решетката на Al₂O₃. Изследвана е адсорбцията на CO след редукция с водород при системите Pt/Zr/Al, Pt/Ce/Al и Pt/Ce-Zr/Al. Установено бе, че част от Ce⁴⁺ се редуцира до Ce³⁺, а платината е под формата на метални частици (Pt⁰) с висока степен на дисперсност, нарастваща в реда (Pt/Zr/Al) < (Pt/Ce-Zr/Al) < (Pt/Ce/Al). След адсорбция на NO върху редуцирани с водород катализатори бе установено наличие на Pt⁰-NO и Pt^{δ+}-NO комплекси и образуване на повърхностни нитрити и нитрати при всички образци, като тяхното количество нараства в реда Pt/Zr/Al < Pt/Ce-Zr/Al < Pt/Ce/Al. При системата Pt/Ce-Zr/Al се наблюдава най-висока концентрация на Pt⁰-NO комплекси, дължаща се на високата дисперсност на паладиевите частици.

Изследвана е и адсорбцията на NO + O₂ при стайна температура върху Pt/Ce-Zr/Al. При дозиране на O₂ в системата е установено образуване на нитро/нитритни повърхностни съединения, които при повишаване концентрацията на кислорода се

окисляват до нитрати. След редукция с водород на образуваните нитрати бе установено, че тя протича най-лесно при Pt/Ce-Zr/Al катализатор като още при 50⁰C се наблюдава намаляване на интензитета на ивиците на нитратите.

2. Установяване природата на адсорбционните центрове и геометрията на образуваните комплекси;

2.1 При зеолити и оксиди

Изследвана е адсорбцията на CH₄ и ¹⁵N₂ с H-ZSM-5, SiO₂ и HY с цел установяване природата на адсорбционните центрове и геометрията на образуваните комплекси [2]. Установено бе, че CH₄ се свързва едновременно с кислороден и водороден атом от силанолните групи (Si-OH), което води до допълнително понижение на честотата на трептене на водородно свързаните силанолни групи в сравнение с понижението, когато той е свързан само H атоми. При взаимодействие на метана с киселите Si-OH-Al групи, той се свързва основно с водородните атоми. С нарастване на налягането на метана в системата бе наблюдавана адсорбция на втора молекула към същия водороден атом от Si-OH-Al групи. Установено бе, че метанът се свързва по здраво в сравнение с азота.

2.2 При метал-органични структури

В работа 9 тези изследванията са продължени в метал-органичната структура MIL-53(Al). Изследвана е адсорбцията на CO₂ и ¹³CO₂. Установено е, че въглеродният диоксид се свързва с OH групите. Като основен принос следва да се отбележи, че при високи покрития на адсорбиран CO₂ бе наблюдавано образуването на CO₂ димери, където C-атом от едната молекула си взаимодейства с един O-атом от другата молекула (противоположна ориентация на диполите $\delta^+C=O^{\delta-}$), а вторият кислороден атом от същата молекула е H-свързан с хидроксилна група. Образуването на димери е съпроводено с преход в структурата от конфигурация с широки пори към конфигурация с тесни пори. Тази промяна е

възможна поради ниската енергия на прехода. Следва да се отбележи, че за първи път спектроскопски е потвърдено преминаването от структура с широки пори към структура с тесни пори.

В работа 10 е разгледано взаимодействието на CO_2 ($^{13}\text{CO}_2$) с MIL-53(Al) и NH_2 -MIL-53(Al) при различни налягания и температури. Доказано бе, че CO_2 (при ниски покрития) образува O-свързани комплекси със структурните OH групи ($\text{OH}\cdots\text{O}-^{12}\text{CO}$), където ъгъла е различен от 180° . При високи покрития отново бяха наблюдавани димери (при двата образца), съпроводено с понижение в честотата на $\nu_3(\text{CO}_2)$ трептения с 2-4 cm^{-1} . Тази промяна в честотата се дължи именно на образуването на димери и е потвърдена от наблюдението, че когато в образуването на димерите участва $^{13}\text{CO}_2$ такова оместване не бе регистрирано. След адсорбция при 200 K (високи покрития) бе установено, че още преди да се свържат с всички OH групи молекули на CO_2 започват да полимеризират. Тези полимерни структури се характеризират с разцепване на $\nu_3(\text{CO}_2)$ трептения в резултат, на което се появява нова ивица при 2340 cm^{-1} . Образуването на тези полимерни структури засяга част от образуваните вече димери и предизвиква преминаване от структура с тесни пори към структура с широки пори. Анализът на отместването на честотата на трептене на OH групите води до заключението, че полимерните структури взаимодействат с повече от една OH група. Взаимодействието с една от групите е силно, а с останалите по-слабо. При NH_2 -MIL-53(Al) не бе наблюдавано образуване на полимерни CO_2 структури поради по-стабилната структура с тесни пори.

3. ИЧ спектроскопско определяне на повърхностна киселинност на OH групи

3.1 При зеолити

Определянето на повърхностната киселинност е от особено значение при редица катализатори. Съществуват два вида киселинни центрове на повърхността, Брьонстедови (OH групи) и Люисови (метални катиони). Най-често използваната слаба основа за определяне на киселинността е CO. По-високата киселинност на OH

групите съответства на по голямо отместване на честотата на трептене на Н-свързаните ОН групи в сравнение с честотата на трептене на свободните ОН групи. Друг метод чрез, който може да се определя повърхностната киселинност е така наречения метод на „йонните двойки“. Той се базира на протонирането на силни основи като NH_3 , $(\text{CH}_3)_3\text{N}$, $\text{C}_5\text{H}_5\text{N}$ (пиридин) и заместени производни на пиридина.

В зеолитите NH_4^+ могат се бъдат координирани към два, три или четири кислородни атома от зеолитната решетка. В първите два случая остават свободни N-H връзки, чиято киселинност може да бъде определена.

След адсорбция на CO върху NH_4FER бе установено, че CO се свързва с един водороден атом от NH_4^+ (останалите Н-атоми са свързани с О-атоми от решетката на зеолита) [5]. След образуване на водородна връзка с CO, се наблюдава заздравяване на N-H връзките и отслабване на O-H връзките със зеолитната решетка. Сравняването между индуцираното отместването на O-H и N-H честотите в резултат на образуване на водородна връзка с CO не е коректно поради различната природа на връзките в тях. С цел да се установи дали киселинността на NH групите е съизмерима с тази на SiOH групите е изследвана стабилността на комплексите с CO. Установено бе, че при едно и също налягане на CO в газова фаза, само малка част от SiOH групите участват в образуване на Н-връзка в сравнение с NH групите. Това наблюдение потвърждава, че SiOH групите са с по-ниска киселинност от NH групите. В допълнение SiOH групите не могат да протонират NH_3 докато NH_4^+ йоните образуват димер с положителен заряд $(\text{NH}_4\text{NH}_3)^+$. В спектрите на адсорбиран CO при ниска температура бе наблюдавана ивица при 2166 cm^{-1} при отсъствие на водородно свързани ОН групи с CO, което показва наличие на относително силна киселина по Брьонстед. За сравнение при тази честота се наблюдават ивиците на CO, свързан с Al-OH от извърешетъчен алуминий. Като основен принос на тази работа следва да се отбележи, че подобно изследване на киселинността на NH_4^+ групи не е публикувано.

3.2 При метал-органични структури

Изследванията за определяна на повърхностната киселинност продължиха при работа [8]. Изследванията са направени върху метал-органичните структури

MIL-53(Al) и NH₂- MIL-53(Al). Установено е, че образците съдържат един вид структурни ОН групи, но поради участието им във водородни връзки с центрове от решетката на метал-органичната структура се наблюдават три ивици (при 3721, 3711 и 3683 cm⁻¹). Когато структурните ОН групи участват във водородна връзка не се наблюдава корелация между отместването, предизвикано от СО и ¹⁵N₂.

Предложена е методика за определяне на действителната честота на трептене на ОН-групите (когато не са водородно свързани с базични центрове от решетката на метал-органичната структура). Тя се базира на факта, че индуцираното отместване на честотата на трептене на ОН групите при образуване на Н-връзка с СО е 2.8 пъти по-голямо в сравнение с отместването, предизвикано от N₂. Използвайки посочената методика е изчислена действителната честота на трептене на структурните ОН групи (2727 cm⁻¹, Δν = 6 cm⁻¹).

Третата работа е посветена на изучаване на киселинните и основните центрове при UIO-66 и UIO-66-NH₂ [13]. Използвани са три молекули сонди (СО, N₂ и CD₃CN). Структурните μ₃-ОН групи (принадлежащи на Zr₆ кластър) и за двата образца се наблюдават при 3678-3672 cm⁻¹. Тук отново бе използвана вече споменатата методика за определяне на действителната честота на трептене на μ₃-ОН групите за двата образца (3682 cm⁻¹, Δν = 6 (10) cm⁻¹). След евакуация на UIO-66 при 298 К бе установено наличие на два типа ОН центрове с малка разлика в киселинността (Δν = 10 cm⁻¹), като по-киселите центрове са с ниска концентрация. Евакуацията при 473 К води до обратимо дехидроксилиране на пробата. Отново бе наблюдавано генериране на киселинни центрове с по-висока киселинност (Δν = 25 cm⁻¹) от тази на структурните μ₃-ОН групи. Подобни резултати бяха получени и при UIO-66-NH₂, където киселинността на ОН групите след евакуация при 473 К е мало по-висока в сравнение с тази при UIO-66. Индуцираното отместване на ОН групите при двата образца е в границите от -83 cm⁻¹ до -117 cm⁻¹, което съответства на тяхната ниска киселинност. Подобни резултати са получени и след адсорбция на N₂. Установено бе, че N₂ взаимодейства с ОН групите и базични центрове (O²⁻) от скелета на метал-органичната структура, което води до поява на допълнителна ивица при 2324 cm⁻¹. При използване на СО и N₂ не са наблюдавани люисови центрове. Наличието на такива центрове бе установено с CD₃CN след евакуация

при температури над 473 К. Предполагено е, че поради по силната си основност CD_3CN предизвиква преструктуриране в обкръжението на Zr^{4+} .

4. Приложение на $\text{OH} \rightarrow \text{OD}$ изотопен обмен и изотопно белязани молекули за изучаване на повърхностни OH групи и съединения;

Изучаването на $\text{OH} \rightarrow \text{OD}$ фактора на изотопно отместване на изолирани и водородно свързани повърхностни OH групи е разгледано в работа [4]. Анализът на литературните данни показват, че експериментално определените фактори на изотопно отместване $i_{\text{OH} \rightarrow \text{OD}} = \nu(\text{OH})/\nu(\text{OD})$ във всички случаи са по-високи от теоретичната стойност, като до момента няма общоприето обяснение на този феномен. Тази работа изяснява факторите, влияещи върху отклонението на $i_{\text{OH} \rightarrow \text{OD}}$ и предлага ново приложение на $\text{OH} \rightarrow \text{OD}$ изотопния обмен за определяне участието на OH групите във водородна връзка и за оценяване на здравината на тази връзка. Установено бе, че при изолирани OH/OD групи отклоненията от теорията се дължат главно на нехармоничност на трептенията, докато при образуване на H/D -връзка (между самите OH/OD групи или с различни адсорбати) решаваща роля играе киселинността на групите. Намерената емпирична формула, свързваща честотите на OH и OD трептенията, позволява изключително точно пресмятане на честотата на трептене на OH групите след деутериране. За пръв път факторът на изотопно отместване е предложен като критерии за определяне на участието на OH групите във водородна връзка.

Използването на $\text{OH} \rightarrow \text{OD}$ изотопен обмен и изотопно белязани молекули разширява обхвата на вибрационната спектроскопия за определяне на повърхностните съединения и тяхната структура. В работа [11] са посочени основите на използване на тези техники, както и приложението им при различни системи.